

Uitgangspuntennotitie

Erfgoedprogramma Bergen

Inleiding

De gemeente Bergen is rijk aan erfgoed, zoals waardevolle archeologie, karaktervolle kernen en een intact buitengebied. De Omgevingswet vereist dat we dit erfgoed inventariseren, beschermen en uitdragen. Daarom heeft uw raad in de omgevingsvisie ambities opgenomen als:

- Om leefbare kernen te behouden, ontwikkelt de gemeente met respect voor onze waarden, de cultuurhistorie en de identiteit van onze kernen en het landelijk gebied. Bestaande landschapselementen en historische structuren krijgen een eigen meer specifieke bescherming via het omgevingsplan.
- We zorgen dat de spelregels voor ontwikkelingen duidelijk zijn. Bij alle soorten ontwikkeling van herinrichting van de openbare ruimte tot het bouwen van woningen of voorzieningen gebruiken we de bestaande waarden als inspiratiebron.
- We geven zelf het goede voorbeeld.

Om uitvoering te geven aan deze en andere ambities wordt een Erfgoedprogramma gemaakt dat ons college eind 2025 vaststelt. De bevoegdheid van zo'n omgevingsprogramma ligt volgens de Omgevingswet bij ons college. Zes uitgangspunten voor het nieuwe beleid hebben zodanig impact op financiële middelen en capaciteit én op inwoners dat deze aan uw raad worden voorgelegd.

De uitgangspunten worden tijdens de raadsinformatieavond op 4 september gepresenteerd en besproken tijdens de raadscommissie-vergadering op 9 oktober. Vervolgens stelt uw raad de Uitgangspuntennotitie vast op 16 oktober. Het Erfgoedprogramma wordt in het vierde kwartaal van 2025 vastgesteld door ons college op basis van de vastgestelde Uitgangspuntennotitie.

De zes uitgangspunten voor het Erfgoedprogramma

In het huidige erfgoedbeleid uit 2009 gaf uw raad aan dat gestreefd moest worden naar behoud van cultuurhistorische waarden, maar ook dat daarvoor niet alles zou mogen wijken. Anno 2025 blijkt de bescherming van erfgoed in onze gemeente regelmatig niet voldoende te zijn geregeld. In de erfgoedpassages in de omgevingsvisie geeft uw raad aan meer aandacht en zorg voor het erfgoed nodig te vinden en spreekt u de wens uit om ambitieuzer nieuw beleid vast te stellen. In de zes voorliggende vragen wordt het gewenste ambitieniveau voor het toekomstige erfgoedbeleid bij uw raad opgehaald.

Ons college vraagt met deze notitie aan uw raad:

- Zijn dit de zes uitgangspunten die we gaan uitwerken in het Erfgoedprogramma?

Per uitgangspunt is beschreven hoe we tot het meest wenselijke ambitieniveau zijn gekomen. Daarbij is ook aangegeven wat het minimale (want wettelijk) ambitieniveau is en wat de meest optimale inzet zou zijn. We sluiten af met wat de uitgangspunten en ambities betekenen voor capaciteit en middelen.

Uitgangspunt 1 De basis op orde: erfgoed op de kaart

We geven prioriteit aan het in kaart brengen van de erfgoedwaarden zodat deze binnen en buiten de gemeentelijke organisatie vindbaar en kenbaar zijn. De kaart krijgt een plek in het omgevingsplan en wordt ontsloten via het Digitale Stelsel Omgevingswet.

Ambitie: cultuurhistorische waardenkaart

Een wettelijke taak is erfgoedwaarden inventariseren en ontsluiten via een digitale kaart zodat er rekening mee kan worden gehouden bij ontwikkelingen en als inspiratiebron voor stedenbouw, onderwijs, groen en landschap, samenleven, etc. We digitaliseren en ontsluiten erfgoedkaarten en -lijsten die de gemeente en de provincie de afgelopen jaren hebben verzameld. We voegen daar waarden aan toe die uit het participatietraject - dat ten behoeve van het Erfgoedprogramma is doorlopen - komen en we zetten nieuwe

thema's op de 'cultuurhistorische waardenkaart' zoals waardevolle wederopbouw-architectuur. We doen actief aan informatievoorziening om de bekendheid te vergroten via het nog op te richten Monumentenloket.

Afweging

De gemeente heeft al een register van beschermde monumenten. Daarnaast gaan we de wettelijke taak uitvoeren om niet-beschermde erfgoedwaarden op de kaart te zetten. We kiezen ervoor niet alleen reeds bekende waarden op de kaart te zetten, maar ook onderzoek te doen naar actuele erfgoedthema's zoals jonge architectuur en militair erfgoed. Ook maken we een kaartlaag met het erfgoed dat participerende bewoners, belanghebbenden en (historische) verenigingen belangrijk vinden.

Uitgangspunt 2 Gebouwd erfgoed beter beschermen

De inschatting is dat in de gemeente meer dan 1000 bouwwerken waardevol zijn als monument of karakteristiek bouwwerk. Dit zijn onder meer woningen, maatschappelijke gebouwen, atelierwoningen van bekende kunstenaars/schrijvers, stolpen, pensions en bunkers, bruggen en herinneringsbouwwerken. De inschatting is gebaseerd op inventarisaties die eerder zijn uitgevoerd.

Ambitie: sloop ontmoedigen en ook aanwijzen als de eigenaar tegen is

We willen een regeling treffen om het slopen van potentiële monumenten en karakteristieke bouwwerken te ontmoedigen: een tijdelijke sloopvergunningsplicht voor het slopen van gebouwen die staan in historische buurten en die ouder zijn dan 1975. Dit voorkomt de transformatie van deze buurten niet, maar vertraagt het wel. Kleine karakteristieke panden kunnen dan niet meer ongezien vervangen worden door grote nieuwbouwvilla's die het historische straatbeeld aantasten. Het is een tijdelijke plicht totdat we voor een wijk hebben afgewogen welke gebouwen we een beschermde status willen geven.

We maken daartoe een 'TAMIMRO-omgevingsplan' dat veel lijkt op een parapluplan. Dit instrument komt per 1 januari 2026 te vervallen, maar als vóór die datum een ontwerp ter inzage gelegd wordt, kan uw raad in 2026 (of later) het 'parapluplan' vaststellen. Het besluit tot terinzagelegging is een bevoegdheid van ons college. Het geeft ons tijd erfgoed in fases aan te wijzen. We doen dat de komende jaren gefaseerd per buurt en/of thema. Hiervoor is capaciteit en budget nodig bij de afdeling erfgoed en ook bij de afdeling vergunningen en toezicht. De karakteristieke panden zoals verwoord in het Deelprogramma 'Karakteristieke Bouwwerken inclusief Stolpen' wijzen we eerst aan, te beginnen met de panden die tijdens het pilotproject naar voren kwamen in het Van Reenenpark en in Egmond aan Zee.

Afweging

Met de voorgestelde tijdelijke sloopvergunningsplicht in sommige wijken gaan we verder dan wat uw raad in de omgevingsvisie opnam ten aanzien van de bescherming van erfgoed. Dit sloopverbod is preventief en relevant voor de periode totdat het besluit valt of een bouwwerk een beschermde status krijgt. Om het aanwijsbeleid uit te kunnen voeren kiezen we voor een permanente uitbreiding van capaciteit en deskundigheid op het gebied van erfgoed 'in eigen huis' (zie paragraaf 'Financiële gevolgen').

Uitgangspunt 3 Behoud van kernkwaliteiten bij ontwikkelingen

Ambitie: ontwikkelen met erfgoed als kader

Erfgoed krijgt een volwaardige plek bij nieuwe initiatieven. Cultuurhistorische en landschappelijke waarden zijn nadrukkelijk onderdeel van het relevante kader bij alle ruimtelijke ontwikkelingen. We ondersteunen initiatieven die deze waarden behouden of versterken. We toetsen plannen op basis van bekende waarden zoals die (onder andere) in de omgevingsvisie staan ('de kernwaarden per gebied') en op de nieuw te maken cultuurhistorische waardenkaart. Behoud, bescherming en versterking van erfgoed zijn randvoorwaarden om nieuwe initiatieven toe te staan. Initiatiefnemers moeten onderbouwen in welke mate erfgoedwaarden zijn beoordeeld en hoe het plan voldoet aan het behoud en de versterking ervan.

De verplichting voor initiatiefnemers is wettelijk vastgelegd via de zorgplicht van de Omgevingswet. Ook maken we hiermee de ambities in de Omgevingsvisie concreet en we geven invulling aan de motie 14 M 2 'Bouwen vanuit het landschap' (aangenomen door uw raad op 19 juni 2025).

Als gemeente geven we zelf het goede voorbeeld. We beschermen, ontwikkelen en delen de erfgoedkernwaarden die in de omgevingsvisie per gebied beschreven zijn en die in de toekomst op de cultuurhistorische waardenkaart staan, niet alleen binnen de afdeling erfgoed maar gemeentebreed.

Afweging

Landschappelijke en cultuurhistorische waarden vinden we met elkaar zo belangrijk dat we als gemeente kiezen voor een regierol. We verlangen dat iedereen, en wij als gemeente voorop, erfgoed beschermt en benut bij ontwikkelingen. We doen dit vooralsnog projectgericht, dus pas als er een ontwikkeling in de planning is, worden waarden geïnventariseerd. We maken dus nog geen gemeentedeekkende gebiedsbiografie of transformatiekader wat gemeenten met meer personele capaciteit binnen dit werkveld wel doen. Een dergelijke gemeentebrede inventarisatie maakt een integrale afweging van de omgang met erfgoed mogelijk, maar is tijdrovend en kostbaar. Door nu projectgericht te werken, verzamelen we kennis en ervaring om te zijner tijd een gemeentebreed onderzoek te vergemakkelijken.

Uitgangspunt 4 (Potentiële) eigenaren van erfgoed

Erfgoed heeft een belang voor alle inwoners en bezoekers van onze gemeente, maar wordt vaak beheerd door particuliere eigenaren en terreinbeheerders. Niet iedereen is blij met de regels die horen bij het behouden van erfgoed en het komt regelmatig voor dat een eigenaar een zienswijze indient tegen een besluit of zelfs juridische stappen zet. We kiezen er als gemeente voor een zorgvuldige afweging te maken in wat we wel en niet beschermen (zowel ten aanzien van welke bouwwerken/objecten/gebieden als welke waarden beschermd zijn) en welke regels we passend vinden om die bescherming te regelen. We betrekken potentiële eigenaren vanaf het begin van een aanwijzingstraject bij het proces. Ook informeren we hen over de geactualiseerde subsidieregeling voor instandhouding van erfgoed en het bestaan van een gemeentelijk informatieloket ('monumentenloket').

Ambitie: onwillige eigenaren en ontzorging

We richten een goed vindbaar Monumentenloket op. Een monument en een karakteristiek pand zijn van algemeen belang voor de gemeente. We streven daarom naar het ontzorgen van eigenaren: met goede voorlichting, een laagdrempelige subsidieregeling voor onderhoud en restauratie en persoonlijk contact vanuit het nieuwe Monumentenloket. Deze wens werd ook door eigenaren geuit tijdens het participatietraject m.b.t. "Beeldbepalend Erfgoed". Een monumenteneigenaar betaalt geen legeskosten voor het onderdeel 'monumentenvergunning'.

We wijzen gebouwen, ensembles en structuren ook aan als dat tegen de wensen van een eigenaar is. Daarbij geldt een redelijkheidsclausule, als een bouwwerk bijvoorbeeld in zeer slechte staat blijkt is aanwijzen niet altijd zinvol of redelijk. Met de mogelijkheid om zowel gemeentelijke monumenten als karakteristieke panden aan te wijzen, kan meer maatwerk geleverd worden.

Afweging

Het nog op te richten Monumentenloket opereert vooral reactief. We wijzen eigenaren wel op het bestaan, maar we organiseren vooralsnog geen bijeenkomsten, brengen geen nieuwsbrieven uit etc.

De mogelijkheid om desnoods tegen de wens van een eigenaar in aan te wijzen, vergroot de kans dat de ambities van de Omgevingsvisie uitgevoerd worden.

Uitgangspunt 5 Visie op kerkgebouwen

Uit het kerkenvisietraject dat in 2024 is afgerond, blijkt dat veel kerkbesturen in de gemeente Bergen aangeven een onzekere toekomst tegemoet te gaan wat bestaan betreft. Het onderhouden van een kerkgebouw en -gemeenschap is met een teruglopend aantal kerkgangers een lastige taak. Steeds vaker wordt afstoting van de kerkgebouwen overwogen terwijl deze de bakens zijn van onze kernen, die ook door niet-kerkelijke inwoners en bezoekers hoog worden gewaardeerd. Ondersteuning door en samenwerking met de gemeente wordt door kerkeigenaren meestal gewaardeerd, vooral waar het gaat om vergunningenprocedures, subsidies en verbindingen leggen met kunst, cultuur, recreatie en toerisme.

Ambitie: kerkbesturen helpen hun gebouw breed te benutten

Burgerlijke gemeenten hebben een terughoudende rol ten aanzien van kerkgebouwen (wel is in enkele gevallen de kerktoeren eigendom van de gemeente). De eigenaar van het kerkgebouw is en blijft probleem-eigenaar als de toekomst van de kerkgemeenschap onzeker is. De meeste kerken in de gemeente Bergen zijn beschermd als monument. We vertrouwen erop dat bestaand beleid en regelgeving voldoende garantie bieden voor de toekomst van leegkomende kerken. Alle kerkbesturen zijn welkom bij het nog op te richten monumentenloket voor informatie over verduurzaming, erfgoed, etc.

We stimuleren het behoud van de maatschappelijke functie van kerken. We ondersteunen de kerkeigenaar bij functieverandering of nevenbestemming waar mogelijk, bijvoorbeeld door verbindingen te leggen met de gebiedsregisseur, team RO en het sociaal domein. We combineren zoveel mogelijk functies. Nevenbestemming stimuleren heeft de voorkeur boven herbestemming.

Afweging

We zijn reactief bij vragen van kerkbesturen. Op verzoek kunnen we een quickscan doen van het kerkgebouw, de omgeving van het gebouw zoals de tuin, bijgebouwen en kerkhof en welke bescherming en bestemming er geldt én of dat (nog) passend is.

Uitgangspunt 6 Sociale aspecten van het erfgoedbeleid

Naast het materiële erfgoed dat zichtbaar is en verankerd is in de fysieke leefomgeving, heeft de gemeente veel immaterieel en ook roerend erfgoed. Vaak zijn het historische verenigingen en hun vrijwilligers die het erfgoed levend houden (of weer tot leven brengen), maar ook inwoners zijn bewust of onbewust met hun erfgoed bezig, zoals met het Derper dialect, met historische bus 'De stofzuiger', De Egmonder Pinck en het ambacht van de molenaar.

Ambitie: faciliteren van initiatieven

We blijven inwoners en organisaties (zoals die in het BES Erfgoedplatform) stimuleren zich in te zetten voor erfgoed door hen te verbinden en via evenementen als Open Monumentendag. We stellen een nieuwe subsidie beschikbaar voor het beleefbaar maken van erfgoed. Deze nieuwe subsidiepot is 30.000 euro en dit bedrag wordt toegevoegd aan het huidige erfgoedbudget. We helpen initiatiefnemers op weg naar andere bronnen en contacten in het netwerk.

We informeren inwoners een paar keer per jaar over actuele zaken zoals interessante vondsten (denk aan archeologische en bouwhistorische ontdekkingen) via social media. Ook dragen we 'themaverhalen' aan ten behoeve van recreatie en toerisme (zie Visie Toerisme en Recreatie Regio Alkmaar 2025-2035: De bekendheid van Regio Alkmaar kan versterkt worden door het vertellen van verbonden (cultuurhistorische) verhalen).

Afweging

We dragen het erfgoed van de gemeente uit door deze binnen en buiten de gemeentelijke organisatie te delen. Met de nieuwe subsidie activeren we erfgoedgemeenschappen hun erfgoed te beschermen en benutten. We faciliteren vooral anderen erfgoed te delen, en zijn daarbij zelf terughoudend in de informatievoorziening. We houden via het participatieloket contact met de participanten.

Financiële gevolgen

Momenteel is er binnen de gemeente te weinig vaste formatie om alle erfgoedtaken inclusief het aanwijzen van monumenten en karakteristieke panden goed te volbrengen. Met de huidige plustak is tot 1 mei 2026 voorzien in het maken en implementeren van nieuw erfgoedbeleid. Om het beleid vervolgens uit te voeren is meer (vaste) capaciteit nodig. Bij de uitwerking van het Erfgoedprogramma wordt nader inzichtelijk gemaakt wat de financiële consequenties zijn. Wel is nu de inschatting dat om de ambities te realiseren de huidige capaciteit van één vaste erfgoedadviseur te weinig is; we denken aan structureel 1 fte extra (118.000 euro). Daarnaast willen we de bestaande subsidieregeling voor instandhouding van monumenten uitbreiden voor karakteristieke bouwwerken/gebieden/structuren (nu: 40.000 euro) en voor beleefbaar erfgoed (nieuwe regeling). Omdat er veel gecommuniceerd moet worden over de nieuwe aanpak, onder meer via het nog in te richten monumentenloket, denken we aan verhoging van het huidige budget (nu: 47.000 euro). Sommige ambities hebben ook gevolgen voor andere afdelingen, zoals vergunningen, toezicht en handhaving en voor juridische zaken.